

Plantes valencianes. Descripció i usos tradicionals. Antoni Belda, Antoni Conca i Daniel Climent (eds.). 2020

La col·lecció L'Ordit de la Universitat d'Alacant, que ve aproximant al gran públic temes relacionats amb la recerca científica, però fent-ho en un llenguatge divulgatiu, encerta de nou amb una nova obra encapçalada per l'ecòleg i etnobotànic Antoni Belda, de qui ja es va editar en 2016 el llibre "Bolets del País Valencià". Aquesta vegada, amb una aposta molt més ampla, s'ha rodejat d'altres dos autors de primera línia en el coneixement etnobotànic a terra nostra, Antoni Conca i Daniel Climent, que fan d'editors d'aquest nou volum, dedicat especialment als usos tradicionals de les plantes valencianes. Tots tres van d'autors principals i a la vegada d'editors del volum, atès que per als capítols introductoris han comptat amb altres autors de relleu a les seues matèries, comentades més endavant.

Com aperitiu per al lector, donant fe de l'excel·lent qualitat del llibre, el pròleg està fet pel Dr. Joan Vallès, el més conegut dels etnobotànics de parla catalana, i catedràtic de botànica a la Universitat de Barcelona. Al començament del llibre i després del pròleg, a banda d'una introducció d'Antoni Belda i Daniel Climent, hi ha diversos capítols curts fets per especialistes concrets de matèries relatives sobre el medi natural i el seu coneixement i conservació: Enrique Moltó (clima), Benito Zaragoza (relleu), Andreu Bonet (protecció de la natura), Fidel Gisbert (ús industrial de les herbes), Lluís Serra (vàlua de la flora valenciana) i Vicent Ferri (bones pràctiques en la recollida de plantes). Capítols com els fets per Fidel Gisbert, de l'empresa Herbes del Molí, i Vicent Ferri, de la Fundació Victoria Laporta Carbonell, deixen palès que el llibre no està fet només per especialistes de la recerca científica, i s'avancen al contingut eminentment divulgatiu del cos central de l'obra.

La part central són les fitxes informatives de 103 espècies -tot i que algunes d'elles inclouen dades d'altres moltes dels mateixos gèneres o d'altres propers-, ben il·lustrades amb una o més fotografies per planta, i dividides en 3 seccions: descripció, hàbitat i etnobotànica. Aquest darrer vessant, el més important i destacat del text, inclou nombrosos camps temàtics (fitonímia, usos medicinals, etc.) i fins i tot inclou sovint curiositats o s'estén en la paremiologia, ressenyant refranys i dites populars. Cadascuna de les espècies ocupa una pàgina, llevat de tres especialment destacades, com són l'espart (*Stipa tenacissima*), la murta

Plantes valencianes. Descripció i usos tradicionals. Antoni Belda, Antoni Conca i Daniel Climent (eds.). 2020. 152 pp. Col·lecció L'Ordit, 23. Universitat d'Alacant. Llengua: Català. Preu: 12 €. ISBN: 978-84-9717-697-2

(*Myrtus communis*) i la sàlvia (*Salvia lavandulifolia*), a les quals es dediquen dues planes, ben merescudes per l'ampla diversitat d'usos i l'important arrelament en la cultura popular valenciana. Pel que fa a l'ordenació de les fitxes, els autors han preferit l'ordre alfabètic dels noms populars de més relleu -en lloc de seguir l'ordre dels noms científics-, la qual cosa facilita la consulta per aficionats, excursionistes, interessats als aspectes culturals i etnològics del medi, etc. El llibre es tanca amb un recull de llibres i pàgines web que els lectors poden consultar per augmentar el seu coneixement dels usos tradicionals de les nostres plantes, i sengles índex de noms populars i científics.

Com altres volums de la mateixa col·lecció, el present és de format menut (14 x 20 cm), amb enquadernació rústica i amb tapa blana, sent relativament còmode de consultar; el llibre és lleuger per emportar-se'l al camp, tot i no haver estat concebut com una guia tradicional. Cal ressenyar que la portada està il·lustrada amb una espècie més que encertada, donat el seu ús ben estès al territori; es tracta del raïm de pastor (*Sedum sediforme*), una de les nostres espècies més humils i a la vegada més utilitzades a nivell tradicional i fins i tot gastronòmic.

Per tancar aquesta ressenya, cal destacar que els autors fan en tot moment indicacions sobre les bones pràctiques a seguir en la recollida o ús de cada espècie, donant aleshores regles per garantir la seua

conservació i la continuïtat en el paisatge. Felicitem des d'ací la iniciativa d'aquesta publicació, que sense dubte ajudarà a acostar a molta gent al nostre medi natural facilitant-los l'increment del seu coneixement i de la seua mentalitat conservacionista, cada vegada més arrelada en la nostra societat.

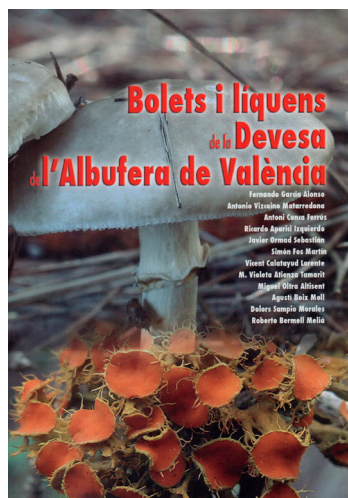
Emilio Laguna. CIEF-Servei de Vida Silvestre, Generalitat Valenciana.

Bolets i líquens de la Devesa de l'Albufera de València. Fernando García Alonso et al. 2018.

Donem la benvinguda a un llibre esperat feia temps, que duu al darrere molts anys de treball d'un ample grup d'especialistes, incloent-ne bona part dels més destacats experts valencians en la ciència micològica i liquenològica, per tal de donar-nos a conèixer un aspecte sovint desconegut: la notable riquesa de la Devesa de l'Albufera de València. Tot i que va sortir de la impremta a les acaballes de 2018, la seua presentació i difusió es va ajornar fins a la meitat de 2019, fent-se posteriorment la distribució tant institucional com mitjançant les llibreries, on ja està a l'abast en 2020.

Fins a 9 autors han preparat els textos, com a resultat de nombroses campanyes de camp a l'ecosistema dunar de la Devesa. D'una banda els micòlegs Fernando García Alonso, Antoni Conca, Ricardo Aparici, Javier Ormad i el ja desaparegut Miguel Oltra, principal expert valencià en el coneixement dels sempre difícils mixomicets. D'altra, els liquenòlegs Violeta Atienza, Vicente Calatayud i Simón Fos. I per tancar la llista d'autors principals, l'alma mater de la conservació d'aquest paratge al llarg de les darreres dècades com a cap del servei tècnic Devesa-Albufera de l'Ajuntament de València, Antonio Vizcaino. Tot i que solen indicar-se a les portades només els autors dels textos, en aquest cas s'han afegit a més Agustí Boix -autor dels esquemes i dibuixos-, Dolores Sampio -revisora lingüística-, i Roberto Bermell -encarregat de la coordinació institucional i dels aspectes de gestió. A banda cal afegir a 10 autors addicionals de fotografies, que han cedit desinteressadament material gràfic per aquesta obra.

La idea del llibre va sortir de la relació entre l'equip tècnic del servei Devesa-Albufera i SOMIVAL (Societat Micològica Valenciana), que des de fa més d'una dècada mantenen la seua col·laboració, traduïda entre d'altres activitats en l'organització d'excursions guiades a la Devesa per conèixer la seua riquesa

Bolets i líquens de la Devesa de l'Albufera de València. Fernando García Alonso, Antonio Vizcaino Matarredona, Antoni Conca Ferrús, Ricardo Aparici Izquierdo, Javier Ormad Sebastián, Simón Fos Martín, Vicente Calatayud Lorente, M. Violeta Atienza Tamarit, MIGUEL OLTRA Altisent, Agustí Boix Moll, Dolores Sampio Morales i Roberto Bermell Meliá. 2018. 326 pp. Ajuntament de València. València. Llengua: Català. Preu: 21 €. ISBN 978-84-9089-138-4

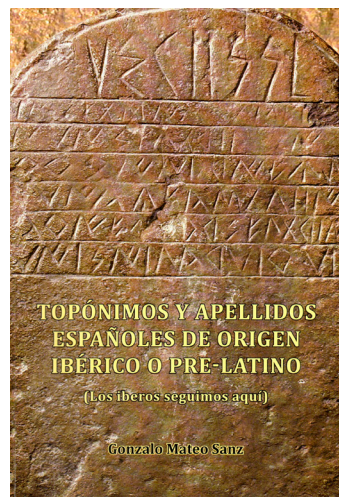
micològica, que es venen repetint cada any. Al llarg del temps, la llista d'espècies de bolets i fongs, mitjançant diverses campanyes anuals dels especialistes autors del llibre, ha anat creixent fins atènyer els 269 basidiomicets, 123 ascomicets, 146 líquens i 75 mixomicets. És a dir, almenys 613 espècies, a les quals cal afegir l'encara poc conegut grup dels glomeromicets, majoritàriament microscòpics i sovint només subterranis. A més a més, el paper de la Devesa com a punt calent de la biodiversitat fúngica valenciana es remarca pel fet que almenys 79 basidiomicets, 52 ascomicets i 5 líquens només es coneixen d'aquest paratge del terme municipal de València per a tot el territori autònom valencià.

El text combina introduccions temàtiques senzilles i en llenguatge divulgatiu, amb descripcions precises, on el lector es familiaritzarà amb molts dels tecnicismes propis del llenguatge micològic. El llibre comença amb una descripció de les principals característiques i ecosistemes de la Devesa, donant lloc més endavant a 3 capítols relatius als bolets, als líquens i fongs liquenícoles, i als mixomicets. Els dos primers, a banda d'una introducció al coneixement d'ambdós grups -on es detalla a més la terminologia tècnica i científica-, inclouen fitxes per a la identificació de 108 basidiomicets, 45 ascomicets i 32 líquens i fongs

líquenicoles, que els autors han volgut destacar especialment per la seua abundància, facilitat d'identificació, o relleu per a la conservació; també conté detalls descriptius de dues espècies del grup dels glomeromicets. En el cas dels bolets, les fitxes inclouen les descripcions macroscòpica i microscòpica, referències als hàbitats i a les èpoques de fructificació -quan la majoria són més visibles, mitjançant el bolet pròpiament dit-, i observacions addicionals, incloses les relatives a la seua toxicitat o comestibilitat; les fitxes s'acompanyen d'una o més fotografies, destacant que a més de les de tipus macroscòpic, més habituals a les guies de camp, a la majoria de casos s'han afegit també imatges de les espores preses amb microscòpia òptica, de vegades fonamentals per una correcta identificació de les espècies. Als líquens les fitxes es diferencien lleugerament, donat que contenen com a camps temàtics la descripció morfològica, les dades sobre reacció als tests químics usualment emprats a la identificació, una ressenya de l'ecologia i distribució, i dades sobre les espècies semblants amb les quals pot haver-ne confusió. Als dos casos, als bolets i als líquens, hi ha a més un recull sintètic i de comentaris sobre les espècies de més relleu científic i conservacionista, i la relació completa d'espècies trobades a la Devesa, es a dir, incloent també aquelles que no tenen fitxa al llibre. Finalment, per al grup dels mixomicets, es fa una introducció bàsica al seu coneixement i s'aporta la llista d'espècies conegudes a la Devesa, il·lustrada amb imatges d'algunes d'elles.

Amb aquest llibre es cobreix una important mancança d'informació de la que patia un lloc tan rellevant per al medi natural valencià com és la Devesa de l'Albufera -també coneguda com a Devesa del Saler-, més encara tenint en compte la ubicació al costat de València capital i la seua conurbació, amb una població per damunt del milió d'habitants; això es tradueix en una important demanda de coneixement del medi natural, que fins ara no es veia compensada adientment. Sense dubte, l'obra ara ressenyada no tanca simplement més d'una dotzena d'anys de campanyes d'estudi dels fongs i líquens de la Devesa, sinó que obri la porta per a futures addicions al catàleg d'espècies ja trobades, i assegura la col·laboració de molts futurs aficionats, per als que el llibre pot ser una excel·lent guia de camp.

Emilio Laguna. CIEF-Servei de Vida Silvestre, Generalitat Valenciana.

Topónimos y apellidos españoles de origen ibérico o pre-latino (Los iberos seguimos aquí). Gonzalo Mateo Sanz. 2019.

Topónimos y apellidos españoles de origen ibérico o pre-latino (Los iberos seguimos aquí). Gonzalo Mateo Sanz. 2019.

Tot i que *Nemus* és una revista més especialitzada en aspectes més propis de les ciències que de les lletres, hi ha moltes matèries que fan de pont entre aquests dos grans grups, sempre artificials, de les principals branques del coneixement i la creativitat humana. Entre d'altres destaca sense dubte la geografia i el coneixement del paisatge, que necessàriament duen aparellada la identificació dels llocs mitjançant la toponímia. De fet, molts experts en el coneixement de la natura s'han interessat per l'estudi i recuperació dels topònims; fins i tot, espècies que es pensaven desaparegudes s'han trobat gràcies als noms encara associats a paratges concrets. Al sí d'aquest context, no es fa aleshores tan rar que el més destacat naturalista del sistema Ibèric, el professor de la Universitat de València i investigador botànic Dr. Gonzalo Mateo, s'haja interessat des de fa molts anys per la relació entre els topònims, els elements naturals o paisatgístics, i les principals cultures antigues de l'actual territori espanyol. I, en dir antigues, no ens referim al que sovint ens han ensenyat sobre l'origen romà o àrab de molts dels noms de les nostres muntanyes i pobles, sinó prou més enllà, fent-nos enrere en el temps fins als pobles pre-llatins. Fruit d'aquest afany de coneixement surt el llibre que ara ressenyem, on al títol "Topónimos y apellidos españoles de origen ibérico o pre-latino" s'afegeix un subtítol ben aclaridor: "Los iberos seguimos aquí", tota

una reivindicació de l'iberisme cultural.

Gonzalo Mateo és sense dubte el botànic que més ha aportat al coneixement de la flora vascular valenciana en les darreres dècades, mitjançant nombrosos llibres i articles científics, i particularment amb les seues successives edicions de les claus d'identificació de la flora valenciana, amb el projecte editorial Flora Valentina, i sobretot gràcies al seu treball al capdavant de la revista Flora Montiberica, iniciada en desembre de 1995, i que a hores d'ara té ja 77 volums publicats. A diferència de la majoria de botànics espanyols, especialitzats només en uns pocs grups o famílies botàniques, o restringits a territoris que sovint romanen ajustats als límits autonòmics, el professor Mateo ha aconseguit desenvolupar l'estudi botànic de tot la serralada Ibèrica. Aquesta vertebració no ha estat només fruit d'un impuls personal, sinó enriquida amb l'establiment d'un ample grup de col·laboradors i investigadors locals, que permeten parlar d'un veritable equip de treball distribuït al llarg de nombroses comunitats autònomes, ciutats i pobles esquitxats per tota la geografia d'aquesta gran cadena de muntanyes.

A llarg de centenars de viatges botànics i culturals des de la dècada de 1970 fins a l'actual, Gonzalo Mateo ha percebut que molts dels noms que donem als paratges que ens envolten tenen arrels molt antigues que es repeteixen entre territoris molt llunyans, i que en molts casos poden atribuir-se a l'existència d'una llengua o família de llengües pre-romanes, relacionades amb una colonització del territori molt més intensa del que sovint ens havien donat a entendre. Com a resultat d'aquest interès per la toponímia, reflectit també als cognoms de les persones (de fet lligats sovint a topònims), el professor Mateo ha recollit més de 21.000 registres, elaborant un complet diccionari on apareixen molts dels noms dels pobles, paratges i accidents geogràfics que coneguem i tenim al nostre voltant; la part corresponent a la toponímia suposa vora el 90% dels mots recollits al llibre, mentre la dedicada als cognoms ocupa el 10% dels registres.

Ara per ara, és ben conegut que la primitiva llengua dels habitants pre-romans hispànics estava relacionada

amb l'actual euskera, d'on provenen moltes de les arrels lingüístiques dels topònims llistats al llibre. L'ample catàleg de topònims i cognoms, que ocupa vora el 80% del volum del llibre, es complementa amb un resum sintètic dels resultats, i un parell d'annexes finals ben interessants. El primer, una selecció de termes ibero-euskèrics presents a les llengües llatines espanyoles fora del seu ús toponímic. L'altre, un curiós recull de paraules actuals del castellà, el galleg o el català, que tindrien en la llengua dels ibers un significat absolutament diferent del que li donem actualment.

Tot i la seua utilitat, convé fugir de la temptació de consultar el llibre com si només es tractara d'un diccionari. Pel contrari, tenen tant o més valor les paraules i reflexions del Dr. Gonzalo Mateo incloses al començament de l'obra, que els lectors no han de menysprear, i on trobaran bona part de les raons que han dut a l'autor a desenvolupar una tasca gegantina, amb milers d'hores de treball. A l'ample capítol introductor del llibre no es parla només del treball científic dut a terme en l'obra, sinó també de la necessitat de defensar els elements culturals més antics i autòctons, perdent la por a endarrerir-se en el temps més enllà de la invasió de la península Ibèrica per fenicis, cartaginesos, romans, visigots o àrabs, als que sovint lliguem més la nostra idiosincràsia. Paga la pena tindre en compte el pensament de l'autor i l'enfocament amb el que desitjaria que els lectors feren servir la seua obra. Com a exemple clar d'aquest pensament, transcrivim ací una de les últimes frases de la introducció del llibre: "Esta obra no pretende ser dogmática, no desea ni puede demostrar nada, pero con ella sí se puede y se desea mostrar unos hechos a los que se suele prestar poca atención". És fàcil que, una vegada llegit aquest capítol inicial, qui desitge consultar aquest diccionari de topònims ho farà amb una visió molt més ampla, trobant que aquestos noms de pobles i paratges ens transporten a un temps molt antic, on la unió de l'ésser humà amb la natura era molt més forta del que arribem a imaginar.

Emilio Laguna. CIEF-Servei de Vida Silvestre, Generalitat Valenciana.